

АНЫЯКТАРНЫ
МӨӨЦНЭЭР ТӨП

«Кышкы дү-
не чылгы
манааш, хый-
ланмайн ыр-
лап өстүм»

Тываның каратэжилери

**«Кубок
ЦЕНТРА АЗИИ»**

посвященный 25-летию
со дня вывода Советских войск
из Афганистана

№ 22 (18449)

1925 чылдын
нокт 31-де үнүп эгелээн

<http://shyn.ru>

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Галар өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың
февраль
25

ВТОРНИК

sochi.ru
2014

Уттундурбас
спортчу
байырлал

Тываның Баштыңы: «Со-
чиге Олимпиада россий-
жилерниң чоргааралы
болгаш уттундурбас ба-
йырлалы болуп арткан»

Уланчызы 2-ги арында. ➡

Хоойлу төлөвилелдерин сайгарган

Тыва Республиканың Дээди Хуралында

Эрткен неделяда ТР-нің Дээди Хуралының (парламентінің) бирги чыгыжының сески сессиязының элчеглиги бирги хуралы болуп эрткен.

«Республика» мурнуу чарыында «Чаңгыс демниг Россия» Бүгү-
яныяңың политиктиг партиязының Тывада салбырының фракция-
лы болган. Аңаа аграр политика болгаш бойдус курлавырын
глаарының талазы-биле комитеттиң даргазы Иван Чучев,
иң көдээ ажал-агый болгаш аш-чем сайыдының оралак-
ы Сергей Оюн «Чаңгыс суур-чаңгыс бүдүрүлге» губернатор
вилелиниң амгы үеде боттанып турарының дугайында фрак-
ция кижигүннеринге таныштырган.

мгы үеде 73 көдөз черлерде 89 төлөвилел чедишкинниг анып турар, 5 төлөвилел бо чылын боттаныр. Ол дээрге вилелдерниң барык 94 хуузуңуң херек кырында ажыглалче ени бо. Чүгле Чеди-Хөл кожуунда макарон кылыр төлөвилел аймайн барган. Тере-Хөл, Каа-Хем, Кызыл кожууннарындан да, тус черлерге эрткен делгелгелер чоннуң сонуургалын ал алган. Эң-не эки барааннарын сайгарлыкчылар Кызыл айга делгелгеге кириштирген. Сүт болбаазырадыр цехтер-мал-маган фермаларының дээш, өске-даа көдөз ажил-агый укциязының бүдүрүлгелери улам хөгжүп олурар. Эгелеп чо-фермерлерге, Эрзин кожуунда кымыс, Тандыда өшкү сүдү, да сүт болбаазырадып, Өвүрдө сарлык сүдүндөн саржаг л турар сайгарлыкчыларга Чазак грантыларын тывыскан. таңгыс суур—чаңгыс бүдүрүлгө» губернатор төлөвилелдериниң чеглиг ажилының түңнелинде 283 немелде ажилчын олут стунган. Дыка хөй төлөвилелдер Россия чергелиг конкурстар-налдыг черлерни ээлеп турар. Губернатор төлөвилелиниң үеде байдалы-биле партияның кежигүннери тодаргай та-аш, боттарының санал-оналдарын илереткен. Улаштыр сески яның ийиги ээлчеглиг хуралы эгелей берген.

Уланчызы 2-ги арында. ➡

Бир дем-биле

«Тыва – арыг-силигний болгаш корум-чурумнуң
девискээри»

теттиң ажилчын бөлүүнүң хуралыңа чугаалашкан.

ТР-нің Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оолдун чарлааның «100 чылче базымнар» тускай төлевилелге дүүштүр «Тыва – арыг-силигнің болгаш корум-чурумнун девискээри» деп мөөрейге суурлар, хоорайлар, кожууннар, күш-ажылдың болгаш өөредилге коллективтери, аныяктар каттыжыышкыннары болгаш төптери, эргелел компаниялары, оран-бажың эзлериниң эштежилгелери, хууда оран-бажың эзлери база сайгарлыкчылар киржиپ турар деп, Сергей Огнев дыңнаткан. Мөөрейниң бирги үе-чадазында чурттакчы чоннун дыштанылга черлериниң, төөгүлүг болгаш тураскаалдыг черлериниң, административтиг оран-бажыңнар база бажыңнар чанының девискээрлериниң богун аштап-арыглап, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылдарын чоруткан. Чөлшээзел чок бок төгер черлерни узуткаары-биле тус чергениң чагырга черлери ажылдап турар. Муниципалдыг тургузулгарда эзлери чок, ээн турар тудугларны сайгарлыкчыларга дамчыдары азы шуут узуткаар хемчеглер кидин түлүк. Эрткен чылдың түн-нелдери езугаар Бай-Тайга, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем, Эрзин, Тес-Хем кожууннарының чагырга черлери мөөрейге идепкейлиг киришкеннер. Ылчалза-даа күүседир ажыл-иш ам-даа хөй деп, Сергей Огнев чугаалаан.

Уланчызы 2-ги арында. ➡

**Ш.Кара-оол:
«Күштүг
Президент-биле
демниг бис!»**

Украинада болушкун-
нарга хамаарыштыр Тыва
Республиканың Башты-
ңы — Чазаның Даргазы
Шолбан Кара-оол мынчаар
чугаалаан:

«Украинада бөгүнгү болушкуннарга Тыва тоомча чок артып шыдавас. 1943-1944 чылдарда бо күрүнениң хоорай, суурларын фашистерден тыва эки турачылар база хосташкан болгай. Ында бистиң ада-өгбевистиң төккөн ханы арткан, ол ышкаш Тывадан солдаттарның маадырлыг чоруунга тураскаалдарны чылган. Бо болушкуннар — бистиң фронтчуларывыстың салгалдарының сагыш-сеткилинге аар-берге согуг. Украинаның чижээнге күштүг баштыңчының улуг чуртка салдары кандыг болурул деп чүүл көстүп келир-дир. Владимир Путин — езулуг билдилиг, шыырак удуртукчу! Бистиң чуртувус күштүг Президент-биле демниг, ол дээрге-ле төрөөн чуртувустун бурунгаар улам хөгжүп сайзыраары-дыр!».

Эртем-шинчилел конференциязы

Тыва биле Россиянын демнежилгезинин 100 чылында Кызыл хоорайга улустар аразынын «Чаңгыс демниг Россияда чаңгыс демниг Тыва: төөгүзү, амгы болгаш келир үелери» деп эртем конференциязы болуп эртер.

Аңаа сөөлгү 100 чылдарда бистиң регионнуң хөгжүлдезинге идиг болган болуушкуннарны билдингир эртемденнер сайгарып чугаалажыр.

Уланчызы 3-кү арында. ➡

Уттундурбас спортчу байырлал

Тываның Баштыңы: «Сочиге Олимпиада россияжилерниң чоргааралы болгаш уттундурбас байырлалы болуп арткан»

2014 чылдың Олимпиадазының медальдарының саны-биле Россияның олимпийжи командазы тергиндеп үнген. Ооң кол эгиннешип турганы Норвегияның чыынды командазы 11 алдын, 5 мөңгүн база 9 хүлер медальдарлыг болган.

Россияның чыынды командазы эрткен үеде чурттуң спортчуларының кышкы Олимпий оюннарына чаалап алганы медальдар санының талазы-биле тергин түннелин (1988 чылда Калгариге ССРЭ-ниң командазы 29 медальды чаалап алган) база ажып каалкан. Кышкы Олимпий оюннарын бодунуң девискээринге эрттиргеш, тиелекчи болган чурттарның дөрт дугаары Россия болган. Ооң мурнунда Лейк-Плесид — 1932 чыл, АКШ; Осло — 1952 чыл, Норвегия; Ванкувер — 2010 чыл, Канада чурттары боттарының девискээринге тиелекчи болганнар.

«Россия — өндүр улуг чуртувус, Сочиге Олимпиада — бистиң чоргааралык болгаш кажан-даа уттундурбас байырлалы» — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Олим-

пиаданың сөөлгү хүннеринде россияжи спортчуларның шуут кайгамчык тиелелгелерин магадап ханмайн чугаалаан. «Бо спортчу байырлалдың чайыналчак чедишкени бистиң ниитилеливисти улам сырый каттыштырар дээрзинге бүзүрээр мен».

Россия бодунуң ооң иштинде экономиктиг күчү-шыдалын бараалгаткан деп, Олимпий

оюннарының ажыдышкынының хүнүнде Шолбан Кара-оол демдеглээн. «Улуг спортка тиелелгелеривис национал чоргааралык болуп, канчаар-даа аажок улуг болгаш хөй янзы чуртувусту каттыштырып, эвилелдеп чоруур. Олимпийжи шимчээшкениг киржилгениң уттундурбас байырлалы, Чер кырында тергин спортчу деп ат дээш шынчы демиселдин чараш

чорудулгазы бисти шуптувусту манап турар» — деп, Шолбан Кара-оол февраль 7-де чугаалаан. «Меңээ Сочиге Олимпиада чүгле спортчу байырлал эвес, а Россияның кыска үеде, 20 чыл дургузунда чедип алган экономиктиг күчүзүнүң база бистиң арга-шыдалывысты көргүзери болур».

ИТАР-ТАСС медээ агентилелинң дыңнадып турары-биле

алырга, кышкы Олимпиадаларның төөгүзүнде Сочиге Олимпиада оюннары чурттуң спортчуларына эң чедишкениг болган. Россияның бобслеистер Александр Зубков, Дмитрий Труненок, Алексей Негода, Алексей Воевода бобслейи тиелекчилер болган. Латвияда Оскар Мелбардистин бөлүү мөңгүн медальды, а АКШ-та Стивен Холкомбтун бөлүү хүлер медальды чаалап алганнар. Россияжилерниң бо алдын шаныналы РФ-тиң командазының 13 күзү болган. Бо алдын медальды бистиң чуртувустун бобслей оюннарының төөгүзүнде эң баштайгызы болган. Ооң мурнунда Александр Зубков биле Алексей Воевода Сочиге ийи кижир бобслейге база алдын медальды чаалап алганнар. Ыңчалдыр россияжи команданың медальдары 33 четкен — 11 алдын, 11 мөңгүн, 9 хүлер. О дээрже 1976 чылда Инсбрук хоорайга ССРЭ-ниң чыынды командазының түннелдери ашканы ол (13 алдын, 6 мөңгүн, 8 хүлер медальдар). Инсбрук деңнээрже, Сочиге чаалап алган мөңгүн медальдарның саны хөй. 1994 чылда Лиллехаммер кышкы оюннарының түннели — 11 алдын, 8 мөңгүн, 4 хүлер медальдар, Сочиге Олимпиада чедир тергин деп санатты турган.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтында

Хоойлу төлевилелдерин сайгарган

Тыва Республиканың Дээди Хуралында

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

Аңаа ниитизи-биле 26 депутат киржип, кворумну тургускан. Сессияга 21 айтырыгны сайгарып көргөн. ТР-ниң судьяларының квалификация төлээлериниң кижигүннеринче Владимир Брежневти болгаш Виктор Сааяны кириген. «Тыва Республикада референдумнар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кириер дугайында хоойлунуң төлевилелин бирги, ийиги номчулгаларга хүлээп алган.

«Тыва Республикада назы четпээн нерниң кем-херек үүлгедириниң болгаш хайгаарал чок чоруунуң системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кириериниң дугайында» хоойлунуң төлевилелин өөредилге болгаш эртем сайыды Каадыр-оол Бичелдей таныштырган. Сайыттың чугаалап турары-биле алырга, өөреникчилер кем-херек үүлгедиптерге, чүгле өөредилге чери, башкылар буруулуг болуп арттар. Уругнуң ада-иези азы хоойлу езуугаар төлээзи назы четпээн

кижини хайгаарал кижизидер, эге ниити болгаш ортумак өөредилге черин доозуп алырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузар ужурлуг. Бо хоойлу ада-иени ажы-төлүн азыраар, хайгаараар, долуз-биле хандыраар кылдыр хүлээндирип турар. Депутаттар чүлдүгүнүп, ук хоойлунуң төлевилелин деткээн.

«Тыва Республиканың күш-культура болгаш спорт дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер дугайында» Тыва Республиканың хоойлу төлевилелин Дээди Хуралдың өөредилге, культура, аныктар политиказы болгаш спорт комитетиниң кижигүнү Виктор Вусатый таныштырган. Бо хоойлунуң төлевилели спортчуларны мөлчүкчү оюннарга, букмекер контораларына киришпезин дагып турар. Хоойлуну хажыдар болза, спортчу ат-сывын күш чок болдурарында чедир хемчеглерни алыр.

Сессияга кадык камгалал, чер өрттэн тургузарының, күрүнениң хамааты албанының дугайында дээш, өске-даа чугула айтырыгларны чугаалашкан.

Алдыңай БАДЫ-ХОО.

Бир дем-биле

«Тыва — арыг-силигнниң болгаш корум-чурумнуң девискээри»

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

Кызыл хоорайның мэри 2014 чылда ногаанчыдылга талазы-биле сорулгаларының дугайында хуралга дыңнаткан. Юбилейлерге уткуштур хүлээникчи организациялар болгаш чурттакчы чонунуң күжү-биле 11,5 км автооруктарны болгаш 35 муң дөрбелчин метр девискээрни чаагайжыдар деп, Владислав Ховалыг демдеглээн. 28 муң дөрбелчин метр газоннарны катап тургузуп, 1000 ажыг ыяштарны олуртур. 7 муң дөрбелчин метр черлерге клумбаларны болгаш чечек тараан черлерни таарыштыр тургузар. Найысалалче кирер болгаш байырлал хемчеглери эртер черлерге онза кичээнгейни салыр. ТР-ниң күрүнениң арга-арыг комитеди, хөй-ниити болгаш политиктиг организациялар-биле кады ногаанчыдылга хемчеглерин идепкейлиг чорудар. Ылаңгыя «Чаңгыс демниг Россия» партиязының хоорайда салбырындан улуг дузаны манап турар.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга хемчеглериниң чарыгдалдары ниитизи-биле 33, 7 млн. рубльге дең, ынчалза-даа хоорай бюджетинден чүгле 11, 2 млн. рубльди аңгылаан. Оон аңгыда тараан үнүштерни ажаарда база хоорайның кудумчуларын арыг-силигге доктаамал тургузар дээр болза, тускай машина-техниканы садар апар. Ол база немелде чарыгдалдар дээрзин Владислав Ховалыг айыткан. Маңаа хамаарыштыр чарыг-

далдар санаашкыннарын кирибишаа ногаанчыдылга болгаш чаагайжыдылга талазы-биле планын чедир ажылда кылгаш, ТР-ниң Саң-хөө яамызын чагыг кириер дугайында Кызыл хоорайның мэриязынга ажылчын бөлүктү кижигүннери сүмелзээн. Чурттакчы чон-биле ажылдажылганы идепкейлиг дери-биле ТР-ниң Дээди Хуралының база хоорайның Төлээлекчилер хуралының депутаттарын хаара тудар дешиитпирлээн. Оон аңгыда арыг-силиг корум-чурум талазы-биле МИЧ улус салдарны чедирер дээрзин барымдаалап, ажылчын бөлүктүң тургузуун журналистерни кириерин Сергей Огне-чугаалаан.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле планнарны ажылдап кылгаш, бадылаар дугайында муниципалдыг тургузуларның чагыг черлеринге сагындырган.

Ажылчын бөлүктүң чоокку хурал федералдыг структуралар салбырларының, хайгаарал органның бадылап улуг бүдүрүлгө черлериниң удуртчуларының киржилгези-биле эрттирер дугайында шиитпирлээн.

«Арыг-силиг, таарымчалыг байдалдарга чурттаары — шуптувустун соругавыс. Ону чедип алырынга республиканың чурттакчы бүрүзү сонугралды харысалгалыг. Ынчангаш юбилей бетинде улуг ниити ашталганы демни күүседир ужурлуг бис» — деп, С.Огне-чугаалаан.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтында

Аныяктарны мөөңнээр төп

Тывага шериг назылыг аныяктарны мөөңнээр Төптүн тудуунуң дугайында айтырыгларны Тываның Баштыңы чугаалашкан

Тудугнуң девискээринге ТР-ниң шериг комиссары, шеригге келдиришкениң белеткел төвү база шеригге келдирткен оолдарның чыгышкын кезээ турар. Ажыл-албан оран-бажыңнарындан аңгыда спорт залы, чемненир чер, хуралдаар залдың тудуу база көрдүнгөн.

Амгы үеде Кызыл хоорайда чыгышкын чери бодунуң хезинге шуут дүүшпейн турарын аңгыда хевирлиг Төптүн дүүн эгелээри чугула апарган. Республиканың шериг комиссарының оран-бажыңы база эржирээ, а шеригге келдиришкениң белеткел төвү база чок. Шериг комиссарының ажыл-чорудулгазының ийдалдарын амгы үениң негиздеринге дүүштүр экижириниң база шериг назылыг аныяктар-биле ажылды аайлашып тургузарының дугайында айтырыгларны Тываның Баштыңы албан Кара-оол чаңгыс эвес чугаалап турган. РФ-тин камгалал сайыды Сергей Шойгу киржилгези-биле ажыл-хем-ам-на чогул эгелээн. Төптүн дүүн эгелээринге белеткел чеглериниң дугайында Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Сирияның тускай тудуунуң Сирияда эргелелиниң начальниги генерал-майор Бойко-биле сайгарып

чугаалашкан. Удавас Тываның девискээринге улуг хемчээлдиг ажылдың эгелээрин демдеглевашаан, Кызыл хоорайга шериг назылыг аныяктар мөөңнээр төптүн тудуу баштайгы төлөвилел болур дээрзин В.Бойко айткан. РФ-тин камгалал яамызы-биле дугуружуга езугаар тудугну 2015 чылдың декабрь 20-де дужаар. Көрдүнгөн хуусаа дургузунда тудугну доозары-биле төлөвилел-чарыгдал документилериниң белеткелин дүргедип, бо чылдың май айда тудуг ажылдарын эгелээр деп, хүлээникчи тудуг организациязы планнап турар.

Кызыл хоорайның кайы девискээринге тудугну эгелээр дугайында айтырыгны шийтпирлээр сорулгалыг Тывада келгенин тускай тудуг эргелелиниң начальниги чугаалаан. Оон аңгыда улуг төлөвилелдин боттандырылгасын тус черниң курлавырларын ажылгаарының аргалары хүлээникчи организацияны сонуургадып турар.

Сорулганы дүрген күүсесинге база кады ажылдажылгага белени дээш Шолбан Кара-оол В.Бойкога четтиргенин илередип, республиканың талазындан мындыг улуг ужур-дузалыг төптүн тудуунга болдунар аргалар-биле дузалажыр деп айткан. Кол хүлээникчи тудуг организациязы-биле кады ажылдаар тудуг албан черлери Тывада бар. Тудуг чору-

дар чер участогун аңгылаарының айтырыгларын шийтпирлээринге долзу-биле дузалаар.

Чаа тудуг чаңгыс аай хаар-жакчыгаштарга дөмей болбас ужурлуг деп, кол негелдени Тываның Баштыңы тудуг организациязының мурнунга салган. Ол болза хоорайның архитектурлуг хевиринге таарышкан онзагай оран-бажың болур ужурлуг. Бо негелде-биле школачы чылдарын найысылалга эрттирген Сергей Шойгу база чөлшээржи, деткип турар.

Азий диптиң төвүнде турар хоорайга тудар оран-бажыңның хевиринге чөөн чүктүң онзагайы сиңиккен болур. Ол талазы-биле тус черниң төлөвилелчилери дузалажыр.

Төлөвилел-чарыгдал документилерин белеткеп тура, Ш.Кара-оолдун илереткен күзээшкенин ынаар аяап кирип база тудуг ажылдарының үезинде республиканың удуртулгазы-биле дугуружуга чокта чугула шийтпирлер хүлээвес дугайында В.Бойко бүзүрөткен.

Тускай тудугнуң начальниги-биле ажылчын ужуражылга соонда Ш.Кара-оол Кызыл хоорайның мэри, ТР-ниң чер болгаш өңчү-хөреңги хамаарылгаларының сайыды, «Тувагражданпроект» төлөвилел институтунуң болгаш «Кызылдың ЧЭТ» ААН-ның удуртукчулары-биле хуралды эрттирген. Аңаа Төптүн турар чериниң дугайында тодаргайы-биле сайгарып көргөн. Сайгарылганың түнелинде төптүн чоогунга девискээрниң даштыкы хевирин база ниити социал хүрээлени экижидер талазы-биле болгаш технологтуг тудуштурулганың аргаларын өөренип көргөш, төңчү вариантыны шилиир дугайында Кызыл хоорайның мэри Владислав Ховалыгга дааскан.

ТР-ниң албан-езузуунуң сайтызындан.

Камгалакчыларга тураскааткан

Эртин Ооржак: «Шериглерниң алы мен».

Февраль 21-де Тываның күрүне филармониязынга Ада-чурт камгалакчызының хүнүгө тураскааткан байырлыг концерт болуп эрткен.

ТР-ниң алдарлыг артистериниң киржилгези-биле эрткен солун хемчегни ТР-ниң Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол, оон оралакчылары, сайыттар база Афганистан, Чечен Республикага дайынчы хөделишкенинниң киржилчилери дээш, оон-даа өскелер сонуургал көргөн. Тываның Баштыңы чүгле шериг хүлээлгезин эрттирген эр кижилерге эвес, а шеригге чоруурунга белеткенип турар аныяктарга, шупту улуг-бичии эр хиндиктиг кижилерге байыр чедирип, төрөөн чурт дээш бурун тыва чоннуң ат-алдарын сыкпайн тулчул чораан маадырларга четтиргенин илередип, оларның эрес-дидим чоруу аныяк-өскенге үлегерчижек болуп, кезээ шагда чүректерге артар деп чугаалаан.

Кадет школарының эң бичии өөреникчизи, «Капитошка» ансамбилиниң кежигүну Эртин Ооржактың «Мен шериг аймактан мен» деп бараалгаткан ырызы концерттин эң солун кезээ болган. Тываның Баштыңы оон мурнунда хүнде Тываның Национал музейинге Эртинениң аян тутканын чаптап көргөш, планшет белекке бээр деп аазаан турган. Дараазында хүнде филармонияның сценазынга бичии Эртин Ш.Кара-оолдун холундан манааны белекти алган.

Дайын болушкуннарының, аар-берге-даа болза, чырык-чаагай хөөннери сиңиккен концерттин соонда аалчылар чанарынче далашпайн, бот-боттарынга байыр чедиржи, эрткен үезин сактып, сеткил хандыр чугаалашкан.

Азияна ТАУ.

Кыштаглаашкын хүр ажып турар

Агаар-бойдустун таарымчалыг болуп турары-биле Чөөн-Хемчик кожуунда мал кыштаглаашкыны хүр эртип турар.

Февраль айның санаашкыны-биле кожуунда мы-йыстыг бода малдың баш саны — 15222, оон иштинде төрүүр инек — 6512, шээр мал — 102173 баш, төрүүр хой, өшкү — 53519, чылгы мал — 5171, белер — 1830, хаваннар — 652, төрүүр хаван — 157 болгаш 7 баш төвө кыштаглаашкынны онча-менди эртип турар. Көдээ ажыл-агый өнчүзүнүн бүгү хевирлериниң кышкы тургаларында 16116 тонна сизген, 1296 тонна саван, 559 тонна тараа культураларындан мал чеми белеткеттинген.

Бо хонуктарда курлавырда ам-даа 10840 тонна сизген, 267 тонна саван, 341 тонна хоолулуг чем болгаш 34 тонна кызыл дус бар. Кожуунуң кыштагларында часкы көк үнгүжеге дээр мал чеми четчир. Чадаана хоорайның садыгларында малга бээр хоолулуг чемнер аймаа: сула, чарба, дусту садып турар.

Баян-Тала сумузунуң Дүвүренде, Чадаананың Теректе, Шеминиң Чингине-Ооргада кудуктарны каскан. Чадаананың Кара-Дытта, Хайыраканның Оораш-Ку-

жур болгаш Баян-Таланың Кадыр-Орук кыштагларында 3 кудукту эде кылгаш, ажылгалга киенген. Кожуунда 69 хонаштарда 175 малчын кыштап турар. Оларның иштинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде — 3, арат-тараачын ажыл-агыйларда — 46, көдээ ажыл-агый кооперативтеринде — 24, чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйларында 102 кыштаг бар.

Бо хүннүн байдалы-биле кожуун девискээринде шээр малдың оолдаашкыны эгелей берген. Малдың чаш төлүнүн камгалалы эрткен чылга деңнээрге, эки. Оон аңгыда эрткен 2013 чылда Хөндергей сумузунда ук-саажыдылга ажыл-агыйлыг «Даг-Ужу» бүдүрүлгениң 456 баш төрүүр хоюн тарып боозаткан. Бо ажыл-агыйга мал оолдаашкыны март айда эгелээр. Кожуунуң мал эмчилери мал аарыгларына удур тарылгаларны чорудуп келген. Малдың өлүп хораар чоруу эвээжээн. Агаар-бойдустун чымчак болуп турары-биле чүгле ажылчын аъттарны тургузу азырап турар. Мал аарыгларын эмнээр эргелелде эмнер четчир болгаш бо талазы-биле хандырылга эки.

Алдыннай ООРЖАК, Чөөн-Хемчик кожуунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги.

Эртем-шинчилел конференциясы

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

Бо юбилейлиг чылда ол баштайгы идеологтуг шуулган болур болгаш, оон түннелдери хөй националдыг, чүдүлгелиг Россияга база бистиң республикага кол черни ээлээр. Оргкомитеттин составынче эртем албан черлериниң удуртукчулары болгаш республиканың ат-сурагылыг эртемденнери кирген. Июль 3-4-те болуп эртер шуулганга аңгы-аңгы чыыштар эртер, оларның аразында «Урянхай девискээринге россияжи протекторатты тургусканы—Тыва биле Россияның демнежилгезиниң эгези», «Тывага национал күрүне тургузуу», «Амгы үеде: делегейде болгаш Россияда Тыва», «Россияның регионнарында этнокультурлуг болушкуннар», «Тываның чижээне РФ-тин регионнарының социал-экономиктиг хөгжүлдэзи» дээш өске-даа. Аалчылар республиканың төөгүзү, культуразы-биле таныжып ап, төөгүлүг черлерни кезип, тускай делгелгени көөр аргалыг боор. Амгы үеде Тываны шинчилеп турар Россияның билдингир эртемденнериниң конференцияга киржилгезин дугуржуп турар.

Оон аңгыда Красноярск хоорайга март 27-28-те Тыва биле Россияның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның 100 чылынга тураскааткан «Хөй националдыг Россия: төөгүзү болгаш амгы үези» деп эртем-шинчилел конференциясы болуп эртер. Оргкомитеттин дыңнадып турары-биле алырга, даштыкы төлээлерниң сонуургал турары-биле конференцияның деңгелин «өске чоннар киржилгелиг регионнар аразының» кылдыр өскерткен. Конференцияга регионнуң хоойлужудулгазы, езу-чаңчылдары, Россияның төөгүзүнде национал болгаш этниктиг харылзаазы, туризмниң хөгжүлдэзи дээр ышкаш айтырыгларны чугаалажыр.

«КЫШКЫ ДҮНЕ ЧЫЛГЫ МАНААШ, ХЫЙЛАНМАЙН ЫРЛАП ӨСТҮМ

Анисья ТЮЛЮШ.

Шаандан тура эр кижиниң чорук-херээ аът-биле холбаалыг чораан. Ону чечен чогаалдардан-даа номчуп болур, чижээ, чылгычы кижиниң дугайында Бады-Байыр Тараачының «Кайгал» деп номунда: «Адавастайның үргүлчү-ле кончуг шыырак, чүгүрүк аъттар мунуп чорuurун Киваа, бичин хирезинде, эскерип чораан» — деп бижээни кончуг солун.

Үстүндө кирген чижекте дег, мээң бөгүнү маадырым чыраа, саяк база чүгүрүк аяттар өстүрүп чоруур чылгычы Сергей Бады-Хооевич Ынаалай. «Эзир чурту — хаяда, кижичурту — хонажында» деп чонунуң чеченинде сөглээни дег, ада-өгбезиниң көжүп-дүжүп чораан турлагларында оларныҥ мал кадарып чораан чымыштыг ажылын ол уламчылаан. Эрсин, Тес — ооң өскөн-төрсөн делгемнери. Өг-бүлениң беш ажы-төлүнүң хеймери. Ачазы — совхоз, колхозтуң чылгы малын кадарып чораан хоочун чылгычы. Авазының ачазын Сангыы мөге дээр. Ооң ук-дөзүндө мөгелер бар болгаш Сергей Бады-Хооевичиниң хоочуннара аразынга шүглүп чораан ужурудаа ында.

Тывада ону танывас киж
ховар дизимзе, кандыг-даа
хөөредиг турбас. Бо чылдың
февраль 23-те Сергей Бады-
Хоевич 59 харлаан. Бежен
ажыг чылдарны бодаарга, мыя
бо чоок-даа ышкаш, бир бо-
даарга, оран дүвү ырак-даа
ышкаш. Ол бичии чажындан-
на мал аразынга өскен. Беш
харлыг турда ачазы ону аът
кырынга олуртканын хоочун
чылгычы сактып чугаалал орар.
А эзер дергизинден тутунуп.

Хоочун чылгычы Сергей Бады-Хоевич Ынаалай.

тар апаргаш-ла, ада-иезиниң
бүзүрелдиг дузалакчызы апар-
ган. Ол 9 харлыындан-на мал-
чыннар байырлалының аят ча-
рыштарына чүгүрүк аяттарның
мунукчузу болуп, киржип эге-
лээн. Ынчан ооң чылгы малга
сонуургалы улам-на сорук ки-
рип күштелген. Адазының ар-
га-дуржулгазын, чагыг-сүмезин
ол даңгырак кылдыр хүлээп
алгаш, ону үргүлч сагып чо-

руур. Ооң ачазы чылгычылап турар шагда чүглө тыва уксаалыг аьттар турган. А 1970 чылдардан бээр уксаажыдылга малы көстүп келген соонда тыва уксаалыг малывыс чоорту-ла эвээжээн. Россияның хоорайларындан келген аьттарны азыраары, эге дээрзинде, дыка берге. Тываның агаар-бойдузу соок, ол аьттарны аңаа чаңчыктырып өөредир дээш ажыл-ла

хөй, чаш уруг-биле дөмей, ону
карактаар, камгалаар.

Эр кижн биле чылгы мал кезээде тудуш чоруур. Хову сынмас чылгылыг мен деп, ол кажан-даа мактанмайн чораан. Бодунуң кызымаа-биле, турасоруу болгаш ажилгыры-биле чылгы малды өстүрүп чоруу чылгычы-дыр деп билдим. Аъттарының аразында чарыштарга эртип келир чүгүрүктөрлиг. Чаңгыс дүне малды кадарып, карактап хонары безин берге. Мал малдаары — зрес-кежээ, бурунгаар чүткүлдүг улустуң кылыр ажылы-дыр. «Кышкы дүне чылгы манааш, хыйланмайн ырлап өстүм» деп чогаалчы Степан Сарыг-оолдуң сөстөринде ханы утка-ла бар. Чылгыны чайын сериин тайгаже одарладып үндүрер, а күзүн тайгадан шынааже киирер. Кыштын кылын харынга белен чудавас, соок кышты ажып эрте бээр шыдамык мал. Эрсин, Тестиң таар оъттуг, делгем ховулары чылгы малдың өзүп көвүдээринге таарымчалыг. Чылгы малды азырап өстүрериниң талазы-биле хоочун чылгычының мергежили бедик. Мал кадарарда, аът чок болза, чадаг кижн кайын шыдаар. Шаг-төөгүдөн бээр одар солуп көжерде, аян-чорук кылырда, мал-маган кадарарда чоннуң солуттунмас хөлгези аът мал чораан.

Сергей Бады-Хоевич — республиканың алдарлыгы, хоочун чылгычызы, хөй санныгы уйнуктарының ынак кырган-ачазы. «Ада-иези кандыгы болур, ажы-төлү ону дөзээр», хоочун чылгычының ажы-төлү эртем-билиглиги кижилер. Чылгы малды өстүреринге үлүг-хуузун кириштирип чоруурун өскөлөргө үлөгөр-чижек деп бодаар мен.

Мээң маадырым ышкаш мөзү-бүдүштүгү, тура-соруктугу

оолдар хөй боор деп иден
үстүндө бижээним чогаал
ның мерген сөстөрүн кири
«Эр кижги аалдан үнгөндө, б
мурнундува көөр, бир со
дува көөр чүвө болгай.
кижи оруунуң углаан чери
барбаска, бир назыда дөң
көк буга бооп төрүттүң
дөңгелик шашкылап чоруу
ве дээни кай. Эр бодун эри
эр угааның эки болуп көр
— дээш, Чымбыыжык даа
аптаразындан кара кыдат то
гу тон, кадыг идиктер, д
дум кур уштуп, Кивааже су
ган. — Мен хунун малга
хүүрзэн даянган кырган к
мону канчаар мен, сен эдил
кал» — деп чылгычы чээни
ве даайы чагыын берген. Э
ниң эрзиг чадап каан кон
Көк-Тарбылаңны эргек дег
ни оол сен аксыңга бакта
аадыңга адып, сүрүп а
ган малдарыңны төлөшти
алдың, көрбөспө. Эки эри
ажыттап дергилзэн эдйн
шыдаар эр-дир сен — де
Адавастан Кивааны мак
каан. — Ам бо-ла-дыр. М
нуу Каргыраа сынында, о
баарында чөстөзүңнүң ча
сөзүн дыңнап олурары...». Б
чогаалда бөдүүн араттар
амыдыралын, ажыл-жжн
даргайы-биле бижзэн. Чыл
малга ынак, дидим, дуза
гак чылгычылар боттар
ышкаш бөдүүн улуска ба
хөреңгитеннерниң айттары
үзө сүргөш, оларга үлөп бер
чораанын бо чижектен көр
болур. Эр кижги ол хире тур
соруктуг, төрзэн чуртун, төр
чонун камгалап шыдаары
көргүскөн.

Алдар атты бодунуң кызымак күш-ажылы-биле чедип алган маадырны силерге, канысы-даа бол, таныштырдым.

БИЧИИ МӨГЕЛЕР

Февраль 21-нің хүнүнде Ак-Туруг ортумак шко-лазының спорт залында Ада-чурт камгалакчызы-ның хүнүнге тураскааткан элээди оолдар аразында тыва хүреш маргылдаа-зы бедик деңнелге бо-луп эрткен. Ада-иелер, башкылар, аарыкчылар хөйү-биле чылгып келгени — Ак-Туруг суурнуң чурт-такчы чонунуң спортка, кадык-чаагай амыдыралга сонуургалдыының херечи-зи.

Маргылдааның организаторлары Кызыл хоорайда ажылдап, чурттап чоруур чаңгыс чер-чурттугларывыс хөгжүмчү Сергек Дартан-оол, башкы Ахмед Доржатпан. Деткикчилер Артыш Сенгии, Саян Дыдый-оол, күш-культура башкызы Артыш Лопсан, тренерлер Евгений Дүвденей, Даш-оол Дамбаа. Маргылдааның кол сорулгазы — спорттун янзы-бүрү хевирлеринин аразындан республика-

да тыва хүреш онзагай черни
ээлеп турар, ынчангаш тыва хү-
решти Ак-Туруг суурга сайзы-
радыры болгаш кадык-чаагай
чорукту суртаалдаары.

Маргылдааның киржикчилерин 3 аңгы бөлүккө үскөн: 1-2 класстар, 3-4 класстар, 5-6 класстар. Байырлал уткуштур хевис кырынга сегиржип алыышкыннар чидиг демиселге аажок солун болуп эрткен.

Чидиг маргылдааның түңгелінде 1-2 класстар аразында 1-ги черни 2-ги класстың өөреникчизи Сергек Самба, 2-ги черни база ол-ла класстың өөреникчизи Салгын-оол Сандый, 3-кү черни 1-ги класстың өөреникчизи Херел Сыдым чаалап алган. 3-4 класстар аразында 1-ги черни 4-кү класстың өөреникчизи Хая Сүктер-оол, 2-ги черни 4-кү класстың өөреникчизи Аяс Сириң, 3-кү черни 3-кү класстың өөреникчизи Рамиль Доржатпан алган. 5-6 класстар аразында 1-ги черни 6 -гы класстың өөреникчизи

Долаан Дондук-оол, 2-ги черни 6-гы класстың өөреникчизи Уран-оол Очур-оол, 3-кү черни Владик Кунгаа алган. Оон аңгыда тускай шаңналдар-биле база кезек өөреникчилерни шаңнаан. Эң чараш девиг дээш 1-ги класстың өөреникчизи Виталий Опайны, эң чараш национал содак-шудак дээш база ол-ла класстың өөреникчизи Лопсан Дугарны, тиилегеже чүткүл дээш 6-гы класстың Орлан Дадар-оолду шаңнаан.

Элзэди оолдарның хүрежил турар ниити деңнели, белеткели эки деп чүвени организаторлар демдеглээн. Бо оолдарның аразындан келир үеде шыырак чемпионнар эвэсш эвес үнүп болур деп санап болур. Тиилекчилерни хүндүлөл бижиктер, өртектиг белеткер болгаш чигризиг чемнер-биле шаңнаан. Түңнелинде оолдарның тренер башкызы Даш-оол Дамбааны оолдарны эки белеткээни дээш онзалап, өөрүп четтиринишкин бижии-биле шаңнаан.

Бо маргылдааны чыл санында

Тренер башкы Даш-оол Дамбаа өөреникчилери-биле.

чаңгыс эвес катап организастан
эрттирерин чаңчыл кылыр деп
организаторлар дугурушканнар.
Олар өзүп орар спортчуларга
амыдыралга ынак, быжыг туруш-
туг болурун, эки өөренирин чагып
сургаан.

Бистің чаңгыс чер-чурттуу-
ларыыс, школаның доозукчу-
лары Сергек Дартан-оол, Ахмед
Доржатпанның шак мындыг эки

Эгэлзэшкиннерин дөтөл, чөл
дээш, келир үедэ өзүл орол
гээш дээш буяныг чорукту кылы
чоруурун дөтөкир-дир мен. Шага
байырлалында база Шагаа дөтөл
саң салыр эзулалды олар орол
низастан эрттиргенин дөмдөгөл
артык эвес.

Салзынмаа ХОМУШКУ
Ак-Туруг ортумак школа
зының башкызы.

СПОРТЧУ АМЫДЫРАЛ

Тываның каратэжилери —
ийиги черде

Бүгү-россия чергелиг маргылдааже шиллге

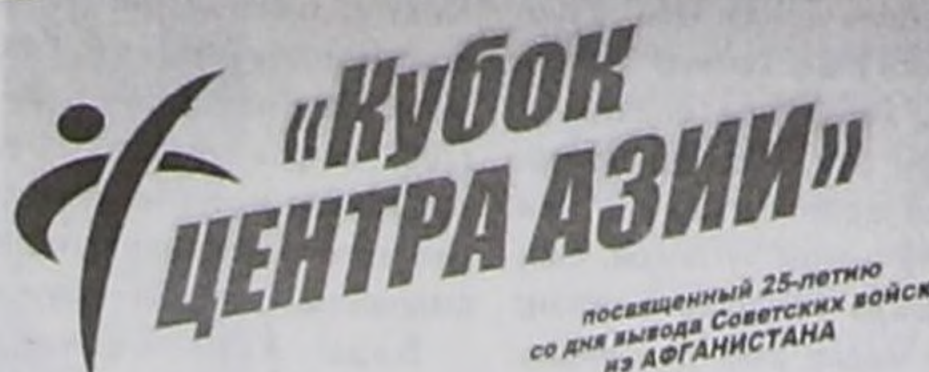
Кызыл хоорайның «Сүбедей» спорт өргээзинге Афганистандан совет шериглерни үндүргениниң 25 чылынга тураскааткан Сибирь федералдыг округтун чемпионо болгаш Бүгү-россия чергелиг «Азия төвүнүн кубогу» каратэ маргылдаажы болуп эрткен.

Хевис кырынга 14 хардан өрү назы-ры Сибирьниң 200 ажыг оол, кыс спортчулары күжүн шенешкен. Ниитизи-биле 24 маргылдааларга 24 бөлүк медальдар дээш деңзи аайы-биле спортчулар демилгешкен. Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол болгаш Новосибирск областың Каратэ федерациязының резиденти Вениамин Пак спортчуларга чедишкннерни күззэн. Маргылдааның түңнелдери-биле алдын, мөңгүн, ийиги, ниитизи-биле 29 медальды тыва

Республиканың Дээди Хуралының депутаты,

Бүгү-россияның «Дайынчы акы-дуңмалышкы» хөй-ниити организациязының регионалдыг салбырының даргазы Юрий Кара-оол, Афганистан хоочуннарының россияжи эвилелиниң Тывада салбырының удуртукчузу Леонид Кара-оол, афган дайынчылар болгаш өске-даа Тываның ат-сураглыг, хүндүлүг кижилери тывыскаан.

Юрий Кара-оол маргылдааның эр-тирикчилериниң өмүнээзинден судья коллегиязының делегей чергелиг категорияның судьязы Роман Ким болгаш бүгү-россия чергелиг категорияның судьязы Евгений Макарьев баштаан бүгү кежигүннеринге ажылды бектик деңгелге чорутканы дээш өөрүп четтиришкнниң чылыг сөстөрүн илереткеш, оларга ту-

**«Кубок
ЦЕНТРА АЗИИ»**

посвященный 25-летию
со дня вывода Советских войск
из Афганистана

раскаал кылдыр Афганистандан совет шериглерни үндүргенинге тураскааткан юбилейлиг медальдарны бергеш, «Ал-дар болгаш төлөптиг чорук. Тывадан солдат» деп альбомну белекке тывыскаан.

Кызылга болуп эрткен каратэ маргылдаажыга эр-тирикчилерниң-даа, келген аалчыларның-даа сагыжы ханып арткан. Чүге дизе маргылдааны бектик деңгелге эрттиргени демдеглексенчиг. Өске маргылдааларга деңгээр болза, түңнел ужуражылгаларны бичии чапсарларда чоруткан, ынчангаш спортчулар демиселге боттарын белеткеп алыр үелиг болганы кончук таарымчалыг дээрзин чамдык спортчулар чажырбайн, таарзынып чугаалааннар.

Тыва Республиканың Каратэ федерациязының оралакчы-президентизи Чингиз Алиев кубоктун болгаш чемпионаттын түңнелдерин бедии-биле үнелзэн: «Бистиң оолдар болгаш уругларымыс кончук бектик деңгелге киришкен. Өске девискээрлерниң спортчуларынга олар төлөптиг чижилгени көргүскеннер, ол дугайын бистиң спортчуларымыстың чаалап алган хөй санныг медальдары бадыйткап турар. Оон аңгыда бистиң уругларның аразында аныяк спортчуларның хөйү-биле көстүп кээп турары өөрүнчүг, олар бектик деңгелдиң маргылдааларынга моон-даа соңгаар боттарын төлөптиг таладан көргүзе бээринге кандыг-даа чигзиниг турбас».

Бо эрткен маргылдааның түңнелдеринге даянып, Тываның шилиндек командазын тургузар, олар марттың эге хүннеринде республиканың ат-алдарын Бүгү-россия чергелиг маргылдааларга барып камгалаар.

Бистиң корр.

Чингиз СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

спортчулар чаалап алган. А эң-не хөй ийиги медаль — Новосибирскиниң «Чешкин» спортчу-патриотчу клубунун спортчуларында. Бо клубтун спортчулары чемпионунун бедигээжинче 6 катап ийиги. Тываның спортчулары 4 алдын алдыг, 16-17 харлыг элээди оолдар азынга боттарының деңзи категория-ынга Артур Жамкочян, Кежик Кыр-болгаш Менди Монгуш, 18 харлыг аш оон улуг назылыг аныяктар азынга Амир Мунзук чемпион адын катап бадыйткаан.

Узбасстың кемеровожу бүгү хевир-иниң каратэ федерациязы спортчулар аразынга үшкү черге төлөптиг ийиги, дөрт алдын, ийи мөңгүн болгаш үлөр медальдарны чаалап алган. Ф-тиң Күрүне Думазының депутаты Са Шойгу тиилекчилерге бодунун медалдарын база тывыскаан. Диплом-медальдар, сактышкынның өртек-електерин шылгараан спортчуларга ийиги спорт болгаш аныяктар херек-тиң сайыды Уран-кыс Ондар, Тыва

Хөл шыдыраа

Чөөн-Хемчик кожуунун бирги чери дээш хөл шыдыраа маргылдаажы Чадаана хоорайның «Шахтер» клубунга болуп эрткен. Маргылдааны тус кожуунун шыдыраа федерациязының даргазы М.Ш. Куулар удуртуп эрттирген.

Аңаа ниитизи-биле 200 шыдыраачы киришкен. Республиканың каш дакпыр чемпиону, спорт мастеринге кандидат Орлан Сарыглар, республика чемпиону Сергей Куулар, хоочун шыдыраачылар Докпак-оол Куулар, Владимир Сарыглар олар база киришкен. Чидиг демиселдин түңнелинде Орлан Сарыглар — бирги черни, Сергей Куулар — ийиги черни база үшкү черни Арат Ондар тус-тузунда алган.

Тиилекчи черлерге төлөптиг болган шыдыраачыларга хүндүлел бижиктерни, медальдар болгаш акша шаңналдарын Мөңгүн-оол Куулар тывыскаан. База ол ышкаш Владимир Сарыгларны — бешки, Докпак-оол Кууларны чедиги черни алганы база тиилелгеже чүткүл дээш Николай Ондарны, Дарый-оол Кууларны дипломнар, акша шаңналы-биле шаңнаан.

Шыдыраа спортун сайзырадыры-биле шыдыраачыларны деткип, шаңнап-мактап чоруур Чөөн-Хемчик кожуунун шыдыраа федерациязының даргазы Мөңгүн-оол Чигжитович Кууларга өөрүп четтириш-кимин илередип, каң дег кадыкшылды, ажил-ижинге чедишкннерни күзедим. Хөл шыдыраа маргылдаажы — спорттун база бир онзагай хевир. А кожуунда, хоорайда шыдыраа ойнаар зал чок. Бо айтырыгны хоорайның чагырга чери кичээнге алыры күзэнчиг.

Дарый-оол КУУЛАР,
күш-ажылдың болгаш
спорттун хоочуну.

Чадаана хоорай.

Стол теннизи

Бүгү-россияның «Дайынчы акы-дуңмалышкы» хөй-ниити организациязының Тывада салбырының кежигүннери элээди уруглар аразында стол теннизинге республика чергелиг маргылдааны эрттирген.

Маргылдааның кол ийиткекчизи — афганчы Шолбан Самдараевич Очур. Оюнга 18 харга чедир 66 оолдар күжүн шенешкен. Оон түңнелинде Баян-Кол школазының доозукчузу Артыш Бада-най 1-ги черни чаалап алган. 2-ги черге Кызылдың №4 школазының 6-гы клас-зының өөреникчизи Чаян Шожал төлөптиг болган. Чаян 14 харга чедир назылыг оол эштериниң аразында тиилзэн. Кызылдың №5 школазының 9-ку класстың өөреникчизи Айдың Хомушкү 3-кү черни алган. 18 харга чедир уруглар аразында 38 спортчулар киришкен. Оон түңнелинде Баян-Кол школазындан Белекмаа Бай-Кара 1-ги черни алган. Азиана Монгуш — 2-ги черге, а 3-күзүңге Дина Суманчик төлөптиг болганнар.

14 харга чедир 27 уруглар аразында Каа-Хем суурдан Чаяна Дадар-оол тиилзэн. 2-ги черге ол-ла суурдан Ай-Чек Дыртык, а Кызылдың №4 школазының өөреникчизи Анай-Хаак Монгуш 3-кү черге төлөптиг болган. 14 харга чедир 36 спортчу оолдар база ойнаан. Оларның аразында 12 харлыг эң шыырак ойнакчы Чаян Шожал — 1-ги черни, Чеди-Хөлдөн Саян Багай-оол 2-ги черни бүзүрелди-биле чаалап алган. Ырак кожуун Өвүр-нүн Чаа-Суур школазының өөреникчизи Доржат Тумат 3-кү черге төлөптиг болган.

Бистиң корр.

Чагаалар допчулалы

Чаа чылда нийтиел-политиктиг секторга хоочун бижикилеривистиң чагаалары келген, допчулалы кылыр-дыр бис.

«Шын» солунуң доктаамал бижикичи, хүндүлүг хоочун Бады Ооржактын аныяк-өскенге, көдээ ишчилерге арга-сүмелери солун арнында удаа-дараа үнүп турар. Бо удаада база Бады Хереловичиниң редакцияже чоруткан бөлүк чагааларын көрээлиңер.

«Тожуну көргөш, кайгай бээр сен» деп чүүлүндө Кызылдың кырганнар, инвалидтер бажың-интернадының чурттакчыларының Тожу чораанының дугайында бижээн. Кырган боду Тоора-Хемче чедер автоорукту Каа-Хем кожуунуң Кундустуг суурундан Копту хемни өрү 3 артты ажыры кылганын магадаан. Ооң бижээни-биле алырга, Тожунуң Кызыл-Даштыгда дадарбас металлдар сайзырадыр комбинат тударына херек орукту кылыптарга, өске кожууннар-биле чоң аргыжар аргалыг апарган. Аян-чорукчулар, улуг назылыглар, Азас хөлдүң ыңдында Ногаан хөлге база четкен. Тожунуң эртин-байлаа, эзим-аргазы, бойдузу, эм шынарлыг оът-сигени ногаан океан ышкаш көстүрүн хоочун бижээн. Ол чонга: «Тожунуң девискээринде дагларның мээстери тас эвес, шупту арга, ыңдыг черниң аңмеңи хөй болур. Долгандыр турар тайгалар эдээнде хөлдөрдө балык-байлаң, кундустар элбек. Тус черниң кол дүжүдүн хайгааралга ал, балык болбаазырадыр бүдүрүлгеден ажытса кандыгыл?»—деп, ол сүмелээн. Оон аңгыда Бады Ооржак суг шимчедикчининиң тургузуунуң схемазын шыйып, номчукчуларга доктаамал тайылбырлап турар. Бо удаада база суг шимчедикчинин кылып алгаш, ооң халас күжү-биле сайгылгаанны чырыдып, алгыны эттеп, дүктү дыдып, дойну хоюдуу ал, хол ажылын чиигедип болурун тожууларга сүмелээн.

Балыктаашкын дугайында чагаазында Бады Херелович боду балык заводунга ажылдап чораан кижилер болгаш, балыкты канчаар дузап, саваларга садып үндүрерин сүмелээн. «Болу бээр чадавас» деп чүүлүндө суг шимчедикчининиң долганырының херек кырында күжүнүң улуун, аңаа машинаның оожумазы дүрген чоруур дериг-херекселин кожуп алгаш, өйлээр болза, таарымчалыын, станоктуң дузазы-биле дамырактарның агымнарын доскаш, хоолайлап суурже кирип ап болурун

онзагайлап демдеглээн. Суурлар чоогунда хемнер унунда алаак, ховуларда хөргүнүн шынары эки, кур чер болур. Ол черлерни суггаргаш, эки дүжүттү алыры чугаажок. Ооң дугайында мынчаар бижээн: «Агып чыдар хем, дажый-даа берзе, эриин ашпас. Ол хемниң кырынга ийи бичии хемени паром хевирлиг чогаадып салгаш, аразынга тырыкыланар дугуйну бижыглааш, суг шимчедикчизи — насостуң дузазы-биле сугну хавак кырынга аксып үндүрүп эккээр. Ол хеме, насосту эрикке өртеп каар, бензин, солярка, электри чарыгдавас».

Хоочун «Төөгүчү Токтак-оол» деп чүүлүн «Тыва биле Россияның чаңгыс демнежилгезиниң 100 харлаан юбилейин уткуп, ол үе-биле бо үени деңнеп, аныяк-өскенге солун боор дээш бижип олур мен» дээн сөстөр-биле эгелээн. Бады Херелович 1940 чылда школага өөренип эгелээрге, Тайыс-Баалык эжиниң Токтак-оол дээр ачазы оглунга кээрге, чаңгыс классчылары оолдар аажок амыраар. Ынчан Кызыл-Мажалык суурга Хөндөлөң, Аянгатты, Шекпээр сумулары эге школаларны туткаш, өөренип турар уругларын аыш-чем, идик-хеп-биле ада-иелер боттары хандырар турган. Электри чок, чаг, саржаг кыпсып, ооң чырыына солун-сеткүүлдү ийи-чаңгыс үжүк-бижики билер кижилер номчуптар. Улус чаа-ла номчуп, бижип өөренип эгелээн. Ол Токтак-оол акый Испанияда дайын, Францияда коммуна дугайында, орус чуртунда колхозтар организастаттыганын, изиг оранда негр чоннуң революция үндүргенин дээш бо бүгүнү та кайыын билип алган, шуптузун оолдарга хөөрөп-ле олурар дээрзин чагаадан билип алыр бис. Элээди оолдар Токтак-оол акыйның чүве билерин, чечен-мергенин, эртемниин кайгап, философ кижиге демейлеп турган. Кырган Тайыс-Баалык эжиниң салгалдары номчуур боор дээрзинге идегеп, бо чүүлдү бижээн.

«Мөгейиг» деп чүүлде Бады Херелович Россияның Маадыры Сергей Шойгу биле ачазы Күжүгет Сереевичиниң демниин, ажылгырын магадап бижээн. «Күжүгет Сереевич ам бистиң аравыста чок-даа болза, ооң чырык ады төрөөн чонунуң чүректеринге кезээ мөңгөде артар. 2006 чылда Кызылга «Бистиң ада-иевис» деп социал төлевилелдер мөөрейин чарлаптарга, Бады Ооржак үстүндө бижээним, «суг моторунуң» хевириниң македин делгеп салган. Комиссия хоочунуң ол ажылын үнелээш, «Урянхай-тыва дептер» деп номнуң 7 томун болгаш акша белекти берген. «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның херек демдээн тывыскаан.

Күжүгет Сереевич кырганның «суг моторун» көргөш, бедик үнелелди берген. Оон бээр-ле (2007 чылдан эгелээш), хүндүлүг хоочун макет-төлевилелин делгелгелерге кириштирип, шаңнал-макталды ап чоруур».

Бады Хереловичиниң «Сайзыра-ла, Кызыл хоорай!», «Делгелге» деп чүүлдери солунуң чоокку үндүрүлгелеринге үнөр.

Дараазында база бистиң доктаамал бижикичиси Багыт-оол Байкараның чагааларын бараалгадыр-дыр бис. «Кырганывыска чалынмас бис» деп чүүлде Кызылдың кырганнар, инвалидтерниң бажың-интернадының амыдыралының дугайында бижээн. Хоочунуң чагаазындан алырга, бажың-интернатта кырганнарны, инвалидтерни ажаап-карактап турары эки. Ашкарып-чемгерип, чунар-бажыңнадып, республиканың кайы-даа булуңнарынче чедирип, Тожу же безин агаарлаткаш келген. Алдын-Булак, Национал музей, хөгжүм-шии театры, «Сүбедей» спорт залы дээш, солун черлерге доктаамал барып турарлар. Чедер курордунче, Серебрянка санаторий-профилакторийже, Дус-Хөлче дыштандырып, чурттакчыларның кадыының байдалынче бажың-интернаттың ажылдакчылары сагыш салып турар. Оон аңгыда бажың-интернатка аалчыларның кээп, солун оюн-тоглаа, концертин бараалгадып турары өөрүнчүг. Хоочун мынчаар бижээн: «Астролог Алексей Тевек, хөй-ниитичи Мадон Монгуш, Дамдын-оол Сарыглар, Кара-оол Маспык-оол дээш, өскелер-даа бистиң-биле ужуражып, чугаалажып келгени өөрүнчүг. Ажаалга банкызы, хоорайның Пенсия фондузу дээш албан черлериниң специалистери тайылбыр ажылдарын кылып турар. Олардан дыка хөй ажыктыг чүүлдерни билип алдывыс. Чоокта чаа кадет школазының өөреникчилери аалдап кээп чораан, оларны аажок сонуургаан бис». Бо чүүлүндө Багыт-оол Байкара интернаттың чурттакчыларының ат-сывын база кириген, ынчалза-даа холунуң үжүүнүң билдинмези-биле оларны тодаргай парлаар арга чок болганын дыңнаттым.

«Үлө бүдүнгүр болзун!» деп чагаазында кидис кылырда, дүктү чуурун, дыдарын, өерин Бады Ооржактың сүмелеп турары «суг моторунуң» ачызында белени-биле кылып болур дээрзин бижээн. «Амыдыралга идиг» деп чагаада алгы-кешти болбаазырадып, оон кылган бараан садып турар сайгарлыкчыларны деткип, шаандакы езу-чаңчылдың эглип келгенин Багыт-оол акый өөрөөн сеткилин илереткен. «Шаанда тарааны хооруп, соктап, малывыс кежин, дүгүн

хол-биле эттеп, кылып чораан болгай бис. Эскерип турарга ол уттундурган, ам катап бо чүүлче эглип келгенивис эки-дир» деп бижээн. «Кырганнарны өөртүр» деп чүүлде бажың-интернаттың профком ажылдакчыларына, Буян-кежик ниитилелинге, ТР-ниң Хоочуннар чөвүлелинге болгаш аалдап кээп турар артистерге кырганнар, инвалидтер өөрүп четтиргенин база катап илередип турар. «Дылывысты кадагалаалыңар» деп чүүлде хоочунуң чүнү чугаалаксаанын орта билбедим, ынчалза-даа дамчыдарын оралдажың. Тывалардан өске нация чон бистиң «н», «ү», «ө» деп үжүктөривисти адай албас, ынчангаш оларны «н», «у», «о» деп соора ажыглап турарындан тыва сөстөрни адаары өске апарган дээн. Аныяк-өскенниң «мам», «дедуль» дээн сөстөринге окта таарзынмас мен, тыва сөстөр-биле эргим кижизин чараштыр кыйгырып азы адаарга эптигдаа, чымчак-даа болгай деп бижээн. «Бедик хей-аъттыг» деп эгелиг чагаадан кырганнар, инвалидтер бажың-интернадының чурттакчылары чадаг, коляскалыг, шоодай кедип алгаш халыыр чарыштарга, шыдыраа, хол бөмбүү, теннис ойнаарына мөөрейлежип турарын билип алыр бис. Интернаттың чурттакчызы 70 харлыг Эзир-оол Күжүгет чайгы үеде чунар-бажыңны неделяда 4 катап одаар. Николай Серен-Чимит, Январь Кырлыг-Кара, Чечек Саая, Орлан-оол Ондар дээш, өскелер-даа огород ажылдарына киржип, шыырак ажылдаан дээш шаңнадып-мактадып турар.

Кызылдың хоочуннар, инвалидтер бажың-интернадының чөвүлели Бады Ооржактың чонга ажыглаарын сүмелеп турар «суг моторун» кожуун, суму баштыңнары кичээнгейге ап, алызы барып, сугнуң халас күжүн ажыглап болур механизмни деткир болза эки дээн бодап-биле редакцияже чагаа бижээн. Көдээ черлерде ишчилер хоочунуң арга-сүмезин езуугаар суг механизмин чогаадып, ажыглап турар чадавас. Ынчалза-даа, шынап-ла, сумуларның баштаар чери бо айтырыгже кичээнгейни салыры артык эвес болгу дег.

Каа-Хем суурдан Лопсан Күжүгет, Ичин Сат «Хоочуннарны кээргээлиңер» деп эге-биле мынчаар бижээн: «Кызылдың хоочуннар, инвалидтер бажың-интернады 1984 чылда тургустунган, бо чылын 30 харлаар. Ол үениң дургузунда 10 хире директор солушкан. Кырганнарның сагыш-сеткилин хөлзедиптер тускай культуролог чок, интернаттың 20 баш инээ, 270 хой ол-ла хевээр, өзүп көвүдөвээн. Кырганнар пенсиязының каш хуузуң база албан черинче дамчыдып турар болгай. Бистер ийинден көрүп эскергеш, кады кыраан өөрүвүстү кээргээш, бижиир ужурга таварыштывыс. Мур-

нунарда чүгле аас-кежикти өөрүшкүлүг хуннер хөй болзунам, хоочуннар!».

Бай-Тайгадан ТР-ниң алдарлыг башкызы, күш-ажылдык хоочуну Ким-оол Сарыг-Донгак кожуунуң идепкейлиги коочуннарының ажыл-агыйын бедик сеткил-хөөн-биле сонуургаткан. «Бай-Тайганың хоочуннар чөвүлелин алдарлыг башкы Зоя Серендооевна Хомушку удуртуп эгелээндө бээр ажыл-агый «дирлиги» онза, солун, өөредиглиг чүүлдер көвүдээн. Ол хоочуннар чөвүлелин удуртпушаан, хөй ниити чөвүлелиниң база даргазы. Чоокта чаа ХБАБ кидизин-биле улуг назылыглар демнешкеш, 45 чыл болгаш оон-даа хөй чылдар кады чурттаан өг-бүлелерниң ужуражылгазын эрттирген. Аңаа «Ынакшыл болгаш шыңчы чорук» деп хөрөк демдектерин Николай, Чечек Ооржактарга, Владимир, Елизавета Балганарга, Серекков, Мария Хертектөргө тывыскаан. Улаштар оюн-тоглаа, концерт болгаш Алдан хар ашкан-даа болгаш Көп-Сөөктүң тайгазында малын малдап чоруур Николай (шолозы Көк Коля) биле Эмек бот-боттарына ынакшылынын дугайында чогааткан кожомыктарын ырларга чон аажок сонуургаан.

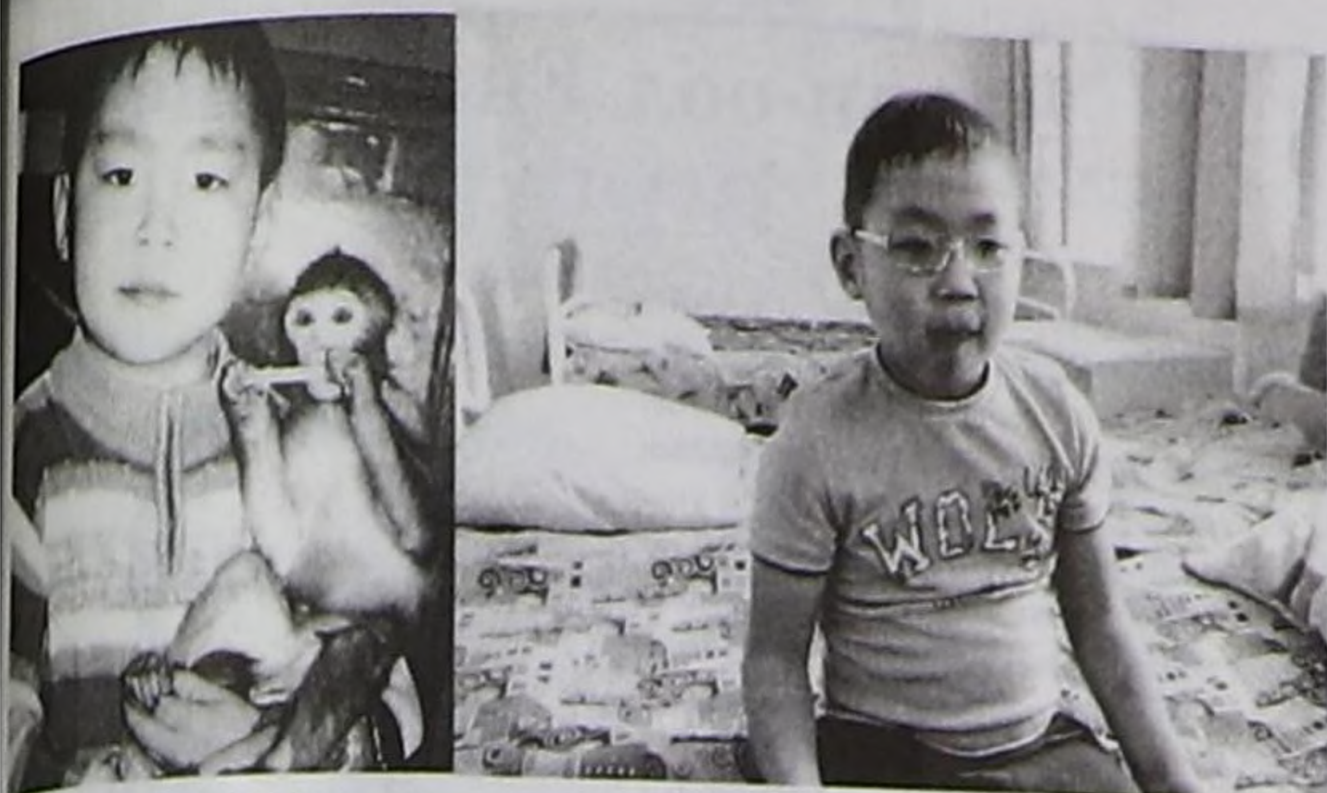
Таиса Маңган-оол амданны аыш-чем кылырының аргаларын, чажыттарын аныяктарга өөредип турар. Боттарының арга-дуржулгазын мергежиленин аайы-биле дамчыдып чоруур хоочуннарга Долзан Сүглей-оол, Адыг-оол Доржу, Дадар-оол Сүрүң, Бараат Делег-оол дээш, өскелер-даа хамааржар.

Хоочуннар чөвүлели кожуунда херээженнер чөвүлели биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Чоокта чаа тыва кавай дугайында өөредиглиг конференцияны эрттирген. Аңмактар тургузар ажыл база эгелээн. Сайлык Уртунайның эгелээшкени-биле эм оъттар чыгар олардан янзы-бүрү суксуннар хайындырар ажыл сумуларда эгелээн. Зоя Хомушкунуң удуртканы «Тайгам шайы» деп клуб чедиишкинниг ажылдап турар. Черле ынчаш хоочуннарның 2014 чылда мурнун салып алган сорулгалары хөй.

Ким-оол Сарыг-Донгактың бо чүүлүндө кижилер аттарының хөй киргени-биле оларны чүгле чамдызын арттырдывыс. Ол ышкаш хол үжүү быыргы орта билдинмес. Ынчалза-даа башкының чагаазындан Бай-Тайганың хоочуннары аажок идепкейлиг, бедик хей-аътты тура-соруктуг, ажыл-ишчи дээрзи тодаргай-дыр.

Эргим номчукчулар, силерниң чагааларыңардан республиканың амыдыралын билдире ап турар болгай бис. Мөңү Тайга, Тожу, Өвүр дээш, өскө даа кожууннардан чагаалары манап артывыс.

Алдынай БАДЫ-ХОО

Айюран ЛАА-ХОО деп бичи оолга Москва хоорайның педиатрия болгаш уруглар хирургиязының эртем-шинчилел институтунга дарый эмнээшкин болгаш кезишкин негеттинип турар. Айюранның кызыл хоорайның байдаты хүнден хүнге дорай-тал оор, ооң өг-бүлезинде Москваже эмнедип чоруур акша-хөреңги чок.

Россияның Медицина эртемнеринин академиязының Сибирь салбырының Томскиде генетика клиниказының салгал дамчыыр аарыглар салбырынга Айюран эрткен чазын шинчиткен. Эмчилер унда "кактары-даа, кулактары-даа ажок аараан" деп диагносту тургускан. Одаргайлаарга, ол барык чүнү-даа дың-авас, чүнү-даа көрбес, ам чугааланып давадас апарган. Сөөлгү үеде чемне-ири безин бергедээн. Аарыг дендеп бар.

Оолчугашка эргежок чугула Лос-Анжелестин үзүн садып алырынга Тыва Республиканың Кадык камгалал яамы-ы дузалаан. Ол безин далайга дамды-ар. Аарыг оолга бедик мергезилдиг кезишкенин дарый кылыры негеттинип эткен. Эмнедиринин квотазын манап-ын дугаарларын парладывыс.

"Росбанкыда" агар сан: 40817810575710009266

Сбербанкыда агар сан: 40817810965000404037/54

Айюранның авазы Аржана Оюновна - тел.: 8-923-269-57-99

Кырган-авазы Зоя Очуровна - тел.: 8-923-269-60-04.

турда, оол баксырай берип болур деп, ооң чоок кижилери улуг дүвүрелдиг. Ам февраль 28-те Москва хоорайже кезишкин эртип чоруур деп турар.

Февраль 16-да Ак-Довурак хоорайга Айюранга ачы-буян концертинин түңнелинде 30 муң рубль чыгдырган. Ол дээш Айюранның авазы, кырган-авазы Ак-Довурак хоорайның чурттакчыларынга өөрүп четтиргенин илередип тур. Ам бо хүнге чедир шупту 66 муң рубль кирген болуп турар, ынчалза-даа немей 150 муң рубль негеттинип турар. Айюранның өг-бүлөзи Кызыл хоорайның Баштыңы – Төлээлекчилер хуралының даргазы Дина Оюнга болгаш депутаттарга база Чазактын ажил-агый эргелелинге ачы-дуза чедиргени дээш өөрүп четтиргенин илередип тур.

Тыва чон черле шаандан тура дузааргак, кээргээчел сеткилдиг. Бот-боттарын деткип, дузалажып чоруур болзувусса, ынчан ажы-төл эки кижизидилгелиг, каң кадык болур! Айюран Лаа-Хоога дузалажырын күзээрлерге олче акша шилчидер агар санны, авазының болгаш кырган-ава-

Байыр чедиришкени

Өвүр кожуунун Чаа-Суур сумузунда чурттап чоруур бистиң чоок кижилеривис Байлакмаа Оюн-ооловна ТУМАТ база Уран-Херел Амыт-оолович ТЮЛЮШ 45 харлап турарлар.

Дөр-ле сыңмас үнген-кирген төрөл чоннуг,
Төрелдерге, эшке-өөрге хүндүткелдиг,
Хүннээрктээн аяс хүн дег, чазык-чаагай
Хүлүмзүрүг кезээ шагда чайнап чорзун.

Хүрең-кызыл шырайлары
Хүнге додуп хүлүмзүрзүн,
Ада-өгбе чуртун туткан
Ажыл-ишчи, уран-шевер.

Кодан сыңмас хойлуг малдыг,
Ховар, кежээ, могаг билбес,
Орлан, Эрес оолдарлыг,
Уран-шевер уругларлыг

Күдээвиске, дуңмавыска
Келир өйде чедиришкенин ажил-ишти,
Кежик чолдуг чуртталганы күзедивис!

Кызылда база Өвүр, Чаа-Суурда төрелдери,
дуңмаларындан.

Чарлал

2014 чылдың февраль 28-те

Тываның күрүне университетинин

тыва филология болгаш ниити дыл эртеминин кафедрасы тургустунганындан бээр 50 чыл болган байырлыг хемчеглеринче чалап тур.

Программада:

11.30. — Киржикчилерин бүрүткел

12.00. — «Салгалдар ужуражылгазы»

13.30. — Кафедраның юбилейинге тураскааткан хемчеглерин байырлыг кезээ Доозукчулар чыскаалы.

Литература-музыкалыг композиция "Бурун өгбе салгалы бис".

Аалчыларга, аңгы-аңгы чылдарның доозукчуларынга сөс.

Болур чери: Студентилер кварталы, филология факультеди.

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың алдарлыг чурукчузу, Тыва Республиканың күш-культуразының тергини Хунан Киров Тюлюшевичинин 70 харлаанынга тураскааткан 18 хар чедир назылыг аныяк мөгелер аразынга республика чергелиг тыва хүреш маргылдаазы 2014 чылдың март 1-де 12 шакта Бай-Тайга кожуунун Тээли суурунга уругларның спорт школазынга болуп эртер. Аныяк мөгелерни чаладывыс.

Харылзажыр тел.: 8-923-541-03-61, 8-923-385-22-00.

Тыва эки турачыларның салгалдарының кичээнге

2014 чылдың март 11-де 16.00 шакта Профэвилел бажыңының хуралдаар залында «Тыва эки турачы фронтучуларның салгалдары» хөй-ниити организациязының Тывада регионалдыг салбырының хуралы болуп эртер.

Ниитилелдин даргазының телефону: 8-923-544-75-46.

Хамаатыларның эрге-ажыктарына

НЕГЕЛДЕНИ СУД ХАНДЫРГАН

Хөй квартиралыг бажың-нарның ажаалда-тежээлдезин чогуур үезинде боттандырбаанындан ында чурттап турар кижилерин чуртталга эргези хажыттынып турарының дугайында хөй квартиралыг бажыңнарда чурттап турар улуг назылыг херээженнерин билдиришкенин Улуг-Хем районун прокурору хынаан.

Шагаан-Арыг хоорайның Дружба кудумчунун №58 бажыңының ийиги каадында №5 квартирада улуг назылыг чаңгыс бот херээжен чурттап турар. Бажыңның серизинин эргижирээнинден, салгынадыр черин кырында чаглактын чогуундан улуг чаашкын үезинде бажыңның ээзинин септеп кылып алганы өрээлинче, кухнязынче база ванна өрээлинче суг кирип турар дээрзин хыналда илереткен. Ола хоорайның Гагарин кудумчунун №8 бажыңының 12-ги квартиразында назы четпээн уругларлыг херээжен кижилер чурттап оорат. Ол квартирага санитар-гигиена хыналдазын кылган

соонда база ыңдыг хажыдышкын бары илереттинген.

Үстүнде адаттыг Дружба кудумчунун №58, Гагарин кудумчунун №8 бажыңнарын «Октябрьское» КХН компания эргелели ажаап-тежээп турар.

Мындыг хажыдышкыннар тодарттынмаан кижилерин эрге-ажыктарын камгалап, салгынадыр черлерин септээрин, оларның үстүнге чаглактарны тургузарын, бажыңнарның серизинде шиферлерни солугурун «Октябрьское» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелге хүлээндиреринин дугайында прокурор район судунче негелде кириген. Бодунун хүлээлгезинин күүселдези дээш «Октябрьское» КХН харылаар ужуруг деп түңнелди суд үндүргеш, прокурорун негелдезин хандырып, хоойлужудулга хажыдышкыннарын чайладырының талазы-биле хемчеглерин алырын ук ниитилелге хүлээндирген.

Чойганмаа ОНДАР,
Улуг-Хем районун прокурорунун дузалакчысы.

өлөвирлиг үндөзінде парлан

ОКОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

ИП: Монгуш Р.К.
ОГРН 308171932200016
ИНН 170100896003

Сонгалар Абаканның өртектери-биле
Районнар-биле ажилдап
Урар бис: Чадаана, Шагаан-
Арыг, Туран хоорайлар
Эрзин, Бай-Хаак, Сарыг-Сеп,
Баян-Кол
Кочетов кудумчузу 30 (Профсоюзтар бажыңы) оф. №8

5-27-27
8-923-555-8158

УРУГЛАРНЫҢ НЕВРОПАТОЛОГ ЭМЧИЗИНИҢ ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫНЫ

Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, 2 (парк джунда). Ажилдаар шактары: 9.00-18.00. Воскресенье — дыштаныр хүн.

Харылзажыр телефону: 8-923-267-47-29.

Эмнээшкин таарышпайн барып болур, эмчи-биле сүмележир херек. Лицензия № ЛО-17-01-000184, 2013 чылдың ноябрь 22-де Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы тывыскан.

Төлөвирлиг үндөзінде парлаан.

Өнермаа Серен-Ламаевна ООРЖАК

«Тыва Республиканың ажил-агый эргелели» күрүнениң бюджет албан чериниң профэвилел эге организациязының даргазы **Өнермаа Серен-Ламаевна Ооржак** 2014 чылдың февраль 23-те аар аарыгның уржундан мөчээн.

Ол 1960 чылдың ноябрь 6-да Тес-Хем кожуунунуң Самагалтай суурга төрүттүнген. Ортумак школаны дооскаш, күш-ажылчы базымын Шекпээр ортумак школазының улуг пионер вожаты-йындан эгелээн. Эрте-билиге сундулуг кыс 1980 чылда Кызылдың күрүнениң башкы институтунче киргеш, дыл талазы-биле тускай башкы эртемниг ону дооскан. Барыын-Хемчик кожуунуң Кызыл-Мажалык, Кызыл хоорайның 2 дугаар, Эрзинниң Кызыл-Сылдыс школаларына орус дыл болгаш чогаал башкызы бооп ажилдааш, өөреникчилериниң сонуггалын, башкыларның үнелелин чаалап алган.

Башкылаашкын ажилына чогадыкчы ажылы болгаш чедишкенин дээш 2004 чылда Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының өөредилгениң шынарының мониторингизи болгаш аттестация төвүнүн методизи ажылче **Ө. Ооржакты** шилчиткен.

2011 чылдан амыдыралының сөөлгү хонуктарына чедир «Тыва Республиканың ажил-агый эргелели» күрүнениң бюджет албан черинге ажилдап, коллективиниң хүндүткелин чаалап алган.

Ол хей санныг өөреникчилериниң, кады ажилдап чораан эш-өөрүнүн, кады төрээнериниң сүмелекчизи, дузалакчызы чораан. Ооң элекке мөчээнин олар улуг чидирг деп хүлээп алган. Омак-хөглүг башкы, арга-сүмелиг эш, шыңгыы негелделиг удуртукчу **Ө.С.-Л. Ооржактың** дугайында чырык сактышкын чүректерге артар.

Өнермаа Серен-Ламаевнаның чаңгыс кызының, кады төрээнериниң, чоок кижилериниң, төрелдериниң, эш-өөрүнүн ханы кажыыдалын үлежип тур бис.

«Тыва Республиканың ажил-агый эргелели» КБА-ның коллективи.

«Шын» солун редакциязы Парлалга бажынының ажил-агый эргелелиниң удуртукчузу

**Өнермаа Серен-Ламаевна
ООРЖАКТЫҢ**

элекке мөчээни-биле холбаштыр ооң өг-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

ССРЭ-ниң телевидениезиниң болгаш радиозунуң тергини, Россияның журналистер эвилелиниң кижигүнү, Тыва Республиканың хоойлужудулга органының Аппарадының хоочуну

**Дакан-оол Ензакович
ОНДАРНЫҢ**

элекке мөчээни-биле холбаштыр ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды Тыва Республиканың Дээди Хуралы илередип, эгиттинмес чидиргигиң ажыг-шүжүүн үлежип тур.

Дакан-оол Ензакович — чаагай болгаш чырык сагыш-сеткилдиг, бодунуң чуртталгазының хей чылдарын республиканың күрүне органнарының ажилына бердинген кижиге дугайында сактышкын ону билир кижиге бүрүзүнүң сагыжына кажан кезээде чырып артып каар болгаш кажан-даа өшпес.

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи).

Мөгейиг

Бистиң ынак дуңмавыс, акывыс, даайывыс, Хандагайты ортумак школазының эге класстарга күш-культура башкылап чораан **Виктор Чулдум-оолович КЫРГЫС** хенертен чырык өртемчейден чарлып чоруткан. Бистиң ажыг-шүжүүвүстү үлежип, моральдыг болгаш материалдыг дузаны берге үеде чедирген дуңмавыстың коллективи Хандагайты ортумак школазының коллективинге, дуңманың кады-кожа чурттап чораан кожоларына, Дус-Дагның «Шолбан» уруглар садының коллективинге, Дус-Даг ортумак школазының башкыларына, дуңмавыстың Хандагайтыда база Дус-Даг чаңгысклассчыларына, эш-өөрүнге, Дус-Даг суурнуң чонунга база ырак-чооктан келген дөргүл-төрелдеринге четтиргенивисти илередип, черге чедир мөгейдивис.

Угбазы, дуңмазы, төрелдеринден.

Дакан-оол Ензакович ОНДАР

Тыва журналистиканың хоочуну **Дакан-оол Ензакович Ондар** 77 харлыында 2014 чылдың февраль 22-де бистен чарлып чоруткан. Москваның күрүнениң М.В. Ломоносов аттыг университетиниң журналистика факультетиниң доозукчузу тыва журналистиканың хөгжүлдизинге бодунуң улуг үлүүн кириген. Тыва АССР-ниң телевидениезин кавайлыындан доруктуруп өстүрген кижилериниң бирээзи ол. Ат-сурагы дээди өөредилге черинге шингээди алган билиглери, доктаамал чогадыкчы дилээшкени, чуртталганы ханы болгаш делгеми-биле көргүзүр дээн күзели бодунуң чогадыкчы оруун тып алырына аныяк журналиске дузалаан.

Журналист — солун, чогадыкчы, чамдыкта айылдыг профессия. Солун, ханы уткалыг көргүзүп база чугаалап шыдаар дизе, үргүлчү өөренир, телевидениениң мастерлериниң арга-мергежилин шингээди алыр ужурулуг. Студент чылдарында Дакан-оол Ондар ак-көк экранның Юровский, Борецкий болгаш Багиров дээн ышкыш шылгараңгай корифейлериниң өөреникчизи чораан. Телевидениеге аныяк студентиниң практиказы Тывадан аныяк оолга хей солун болгаш ажыктыг чүүлдерни берген. Эфирниң тергиниң мастерлери Николай Озаров, Ян Спарре, Нина Еремина, Анна Дмитриева дээш, өскелерден хейнү өөренип алган.

1966 чылда Дакан-оол Ондарның журналисчи намдары эгелээн. Чаа тургустунган тыва телевидениениң аныяктар болгаш бичии уруглар дамчыдылгаларының редакциязының корреспондентизинге ону хүлээп алган. Чаа чүүлдү эгелээр черле белен эвес. Профессионал журналистер эвээш болганындан чаа ажилдап чыгары дамчыдылганың киржикчизи-биле канчаар чугаалажыры, теманы шили алыры, телесюжеттерни тырттылары дээш, өске-даа чүүлдерге Дакан-оол Ензакович өөредип турган. Журналисттиң ажыл хүнүн үе-шак-биле өйлеп кагбаан, болушкуннарны тырттырар дээш эртен эрте, орай кежээ, дыштанылга болгаш байырлал-даа хүннеринде чоруттар. Профессияның онзагайы ол. «Бодун били болзуңза — өске кижиге өөрет» деп сөстөр аныяк журналист Дакан-оол Ондарның ынак ажилына хамаарылгазын бадыткап турган.

Тыва литературлуг дыл сайзыраңгай Чөөн-Хемчик кожуунга Дакан-оол Ензакович 1937 чылдың сентябрь 9-та төрүттүнген. Төрээн тыва база орус дылдарны эки билер болгаш, дамчыдылгаларны кончук сонугганчыг кылдыр эрттирип көрүкчүлериң кичээнгеин бодунче хаара тыртып чораан. Күрүнениң телевидение болгаш радио комитетинге ажилдаан чылдарында Дакан-оол Ондар корреспондент, редактор, кол редактор, комитеттиң даргазының оралакчызы албан-дужаалдарны ээлеп чораан. Дакан-оол Ензакович «ССРЭ-ниң телевидениезиниң болгаш радиозунуң тергини», Тываның Ленинчи комсомол шаңналына лауреады.

Кандыг-даа албан-дужаалга томуйлаткаш, ажилына ол кезээде шыңгыы ханы ырысалгалыг чораан. Ынчангаш Дакан-оол Ондарны Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазының дузалакчызы ажылче чалаан. Ооң соонда Дээди Хуралдың информас-аналитиктиг эргелелиниң удуртукчузунуң оралакчызына хей-ниити болгаш МИЧ-биле харылзаалар килдизиниң эргелекчизинге ажилдап турган.

Тываның массалыг информация чепсектериниң төөгүзүңгө балалбас изин Дакан-оол Ензакович арттырып каан. Амыдыралдан ооң чарлып чорутканы — эгиттинмес чидиргиг. Салым-чаяанның журналист, солун кижиге, бүзүрелдиг эш, өг-бүлениң идегелдиг ээзи, ажы-төлүнүң ынак адазы, чаптанчыг уйнуктарының кырган-ачазы Дакан-оол Ензакович Ондарның дугайында чырык сактышкын, тураскаал ооң эш-өөрүнүн, журналисчи салым-чаяанының хей санныг мөгейикчилериниң болгаш теле-көрүкчүлериң чүректеринге кажан кезээде артып каар.

Кады ажилдап чораан эш-өөрү

ССРЭ-ниң телевидениезиниң болгаш радиозунуң тергини, Тываның асурагылыг хоочун журнализи

**Дакан-оол Ензакович
ОНДАРНЫҢ**

чуртталгадан чарлып чорутканы-биле холбаштыр ооң төрээн уруу, «Шын» солунуң кол редактору Инна Мамбый-ооловна Дамба-Хууракка «Шын» солунуң бүгү коллективи ханы кажыыдалды илередип, ажыг-шүжүгүн аар кажыыдалды деңге үлежип тур.

«Шын» солунуң коллективи

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдиз — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хей-ниити амыдырал килдиз — 2-03-88. Очулга килдиз — 2-03-87. Реклама, чарлал килдиз — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел./факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 8075. Чагыг 22. Номери парлагаче дузагааны: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырына хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдиг дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннарны болгаш өске-даа фактылардың адырына дээш авторлар боттары харыылаар.